

Др ЖИВОТА МАРКОВИЋ

**СТАРОВЛАШАНИ У КАРАЂОРЂЕВОМ ДЕЛОВОДНОМ
ПРОТОКОЛУ (1812–1813)**

Др Живота Марковић
УУ 31000 Ужице
Страхињина Бана 4

UDK: 341.75(497.11)„1812/1813“

Време захваћено Деловодним протоколом Карађорђа Петровића односи се на последње две године устанка, 1812. и 1813. Да би се потпуније сагледали склоп околности и унутрашње прилике у ослобођеном делу Старог Влаха у ове две одсудне године, о којима Деловодни протокол пружа податке, даћемо кратак осврт на овај крај у претходном периоду устаничке борбе.

Година 1804. протекла је у борбама између Срба и Турака у Београдском пашалуку. Устанички покрет прве године осетио се и у Старом Влаху, који је припадао Босанском пашалуку. Извори су на том простору забележили нереде између Срба и Турака.

У току борби за ослобођење Ужица, у лето 1805. године, устаницима се придруживало и становништво јужно од Ужица у Старом Влаху, посебно из села дуж реке Моравице. Крајем те године устанички

покрет је добио на интензитету, а продором устаника преко границе Београдског пашалука, у тај крај почетком 1806. године, устанак се брзо ширио по Старом Влаху. И страни извори су у марту 1806. године јављали о устанку у овој области. Француски лист „Journal de l'Empire” од 17. марта те године писао је: „Стари Влах, округ у суседству Србије, је у пуном устанку. Хришћански становници су на прагу да се сједине са Србијанцима да би с њима заједнички радили.”¹ Турци су се осећали све несигурнијим, јер је устаничка војска угрожавала одбрану Босне и њену везу преко Сјенице и Новог Пазара од осталог дела Турског Царства. С друге стране, за везе Србије са Црном Гором и за пресецање веза између Босне и Турске, Стари Влах је био важна стратегијска и политичка тачка за српске устанике. Суочени са отвореном опасношћу из Србије, Турци су са надмоћнијим снагама предузели противофанзиву. У пролеће 1806. године са њима су на простору Старог Влаха вођене оштре борбе, нарочито у моравичком крају, када су тешко страдала старовлашка села.

Победама српске војске у пролеће и у првој половини лета 1809. године ослобођен је цео Стари Влах. Појединачних продора било је и до Таре и Дробњака, ка Бијелом Пољу, у Васојевиће, и према Колашину. Тада су устаници ослободили у сјеничкој нахији 83, а у новопазарској 138 села. У жестоким борбама извојевали су неколико сјајних победа (код Сјенице, на Суводолу и друге) и заузеле Нову Варош, Сјеницу и Нови Пазар (без тврђаве). За време ових борби Турци су продирали у долину Мораве. Карађорђе је, због тога, обуставио даљу офанзиву на југозападном фронту и повео део војске у помоћ српским ратницима који су били у критичној ситуацији код Делиграда.²

Обуставивши даљу офанзиву на југозападном правцу, Вожд је наредио да се српска војска повуче на нове положаје, што је учињено крајем јуна 1809. После тога, дејства на том сектору су ограничена на одбрану границе. Главкомандујући на југозападном ратишту, војвода Милан Обреновић обавестио је 23. јуна (5. јула) 1809. Карађорђа да су јаке српске страже распоређене планинским венцем од Голије, преко Јавора, Златибора, Шаргана и планине Ивице до Раче на Дрини.³ Од

1. Др Драгослав Јанковић, *Француска штампа о Првом српском устанку*, 1959, стр. 135.

2. Јанићије Ђурић-Гаја Паптелић-Петар Јокић-Анта Протић, *Казивања о српском устанку 1804*, приредила Драгана Самарцић, Београд, 1980, стр. 286-288; Драгољуб Павловић, *Јајино-моравци, Рудничани и Драгачевци у устаничким догађајима 1809. године*, *Зборник радова Народне музеје, Чачак, 1986, стр. 140-141.*

3. Радосћ Љушић, *Ужице у обновљеној Србији, Историја Тийвовог Ужица*, I, 1989, стр. 321-322; Велибор Берко Савић, *Карађорђе, Документи*, I, 1988, Извештај Милоша Обреновића Карађорђу, 23. јуни (5. јула) 1809. г. стр. 15.

Голије до Мучња били су распоређени „Сва старовлашка војска” и Драгачевци са старешинама Хаџи Проданом Глигоријевићем, Максимом Рашковићем, Тимотијем Борисављевићем и протом Милутином Илићем Гучанином. Ужичке војводе Милош Обреновић и Михаило Радовић налазили су се са војском на Златибору, а Алекса Поповић и Хаџи Мелентије Стевановић, рачански војвода, према Дрини.

Турска војска је прешла у противофанзиву преко Јавора и Златибора, па су у лето 1809. године вођене тешке борбе у селима и планинама овога краја (Деретин, Радаљево, Јукутница, Таламбас, Расница). У наступању Турци су вршили насиља и крвопролића. Нићифор Нинковић, сведок тих догађаја, иначе писар код старовлашког кнеза Максима Рашковића, записао је: „Ту веће видесмо како Турци пале села старовлашка и куће: онде дим, онде дим диже се у небо и пушке пуцају”.⁴ После жестоких и огорчених борби, војска из ужичког краја и Старог Влаха и пожешке и рудничке нахије зауставила је намеравани турски продор према Ужицу, Чачку и даље ка Шумадији. Турци су одбачени назад. Српске војне снаге од Дрине до Јавора опет су биле на својим положајима. И Турци су се ограничили на обезбеђење границе и чување „цариградског друма”. Али, било је узнемиравања противника и препада иза границе са обе стране.

Година 1810. једна је од најмирнијих година Првог устанка на југозападном сектору. Иако је било сукоба слабијег интензитета, на овом делу границе није било већих бојева са Турцима. Премда они нису нападали према Јавору, Карађорђе је указивао да Србима стално прети опасност „од стране Босне и Албаније” и да се насупрот српским утврђењима налазило 4–5.000 турских војника.⁵

После 1810. године устанак у Србији улази у тешку кризу, делом услед спољних, али и због разлога унутрашње природе. У српско-турским односима 1811. године ситуација је била нестабилна. Иако су устаничке снаге биле исцрпљене, убрзано се ради на даљем војничком јачању Србије, утврђивању стратешки важних граничних положаја и сређивању унутрашњих прилика у земљи. Поред југозападне границе у току године избијало је више мањих српско-турских сукоба. Преко Старог Влаха ишла је добрим делом и помоћ из Србије у оружју и муницији Србима у Босни и Херцеговини. Предузимане су и друге мере у циљу јачања одбране и командовања. Карађорђе и Правитељствујушчи совјет поставили су 20. маја 1811. Милоша Обреновића за главног запо-

4. Нићифор Нинковић, *Жизноописанија моја*, Београд, 1988, стр. 8.

5. В. В. Савић, *Карађорђе*, II, 774–776.

ведника „рудничке нахије, ужичке, старовлашке и Драгачева”. Њему су непосредно биле потчињене и старовлашке војводе Максим Рашковић, Петроније Шишо и Станоје Пуцар.⁶ У мају се очекивао напад турске војске на Стари Влах. Међутим, осим мањих сукоба, већих покрета непријатељске војске до септембра није било. У октобру су Турци од Сјенице ударили на шанац Хаџи Продана Глигоријевића, али Милош Обреновић му је притекао у помоћ, па су их разбили и протерали преко реке Лима.⁷

Од јесени 1811. и у току 1812. и 1813. године положај Србије постајао је све тежи. Томе су нарочито допринеле неповољна међународна ситуација и последице примене Букурешког уговора, склопљеног између Русије и Турске 16/28. маја 1812. И поред предвиђене аутономије Србије под окриљем Порте, али без војске и оружја, примена Осмог члана омогућавала је повратак Турака у градове. Постало је све видљивије да се Турска припремала да безобзирно скрши српски устанак уколико не приволи Србе да мирним путем прихвате поменуте одредбе Букурешког уговора. Руска војска се повукла из Србије, Француска је подстицала Турску да обнови своју моћ на Балкану, а Аустрија је због Русије, као свог главног ривала, прижељкивала повратак Турака у Србију.

Остављени сами, јер, осим дипломатске помоћи Русије, друге подршке није било, Срби су повели преговоре са Портом у намери да побољшају одредбе Букурешког уговора. Истовремено су се припремали за одбрану ако би Турци покушали да изврше поновну окупацију. И Porta је вршила опсежне припреме за напад на Србију.

Нова ситуација наметала је велике ратне обавезе целом српском народу, па и у ослобођеном делу Старог Влаха. На овом простору се већ на измаку зиме осећала ратна психоза. Срби су обнављали старе и подизали нове шанчеве и утврђења. Предузимане су и друге мере ради јачања војне организације, одржавања реда и мира и припрема за одбрану од непријатеља. Када су се крајем новембра 1812. године српски депутати у Цариграду, у погледу услова мира, потпуно разишли са турским представницима, према речима Карађорђа, Србији није остало ништа друго „но да се бије с Турском до последње капи крви”, јер после толико војничких победа није могла да прихвати капитулацију.⁸

6. Исто, стр. 563–564.

7. Исто, стр. 1047–1048.

8. *Деловодни протокол Карађорђа Пејровића*, Приређивачи Миле Недљковић-Миливоје Станковић, Крагујевац–Топола, 1988 (даље: ДПК), № 1029, стр. 76.

У таквим околностима цела Србија, па и Стари Влах, ушли су у последњу годину Првог српског устанка, трагичну 1813. Још од почетка та година наговештавала је бурне и драматичне догађаје и у овом пограничном крају. Било је све извесније да је рат са Турцима неизбежан. Ближио се расплет дугогодишње устаничке борбе.

Деловодни протокол Карађорђа Петровића представља непосредно сведочанство о времену устанка, људима, приликама и проблемима нове власти у ослобођеној Србији, па и на подручју Старог Влаха у последње две године устанка (1812–1813). Сачувани део Протокола почиње 21. маја 1812, а завршава се 5. августа 1813. Садржи 1137 протоколских нумера.⁹ Стари Влах је заступљен са 29 нумера, од којих 20 у 1812, а девет у 1813. години. Пада у очи малобројност јединица у последњој години устанка.

Подаци о Старом Влаху и деловодном протоколу, у погледу тематске разноврсности су доста оскудни. Али, будући да потичу из прворазредног историјског извора – Карађорђево канцеларије – као непосредно сведочанство о том времену омогућују да се боље осветле друштвене прилике, догађаји и људи у последњим годинама устанка. Због недостатка других извора, они су утолико вреднији. Штета што у њему нема више нумера о овом крају. Вероватно је његова удаљеност отежавала комуницирање Војвода са старовлашким старешинама.

У овом раду најпре ћемо указати на садржај нумера Деловодног протокола које се односе на Стари Влах, а потом ћемо их дати онако како су забележене у овом документу.

I

1. Народне старешине као органи локалне управе помињу се у највећем броју протоколских јединица о Старом Влаху. Из њих сазнајемо да су у том периоду старешине у овом крају биле: Хаџи Продан Глигоријевић,¹⁰ Максим Рашковић,¹¹ Петроније Шишо,¹² и Станоје Пуцар.¹³ Сва четворица стекли су у устанку војводско звање. Хаџи Продан Глигоријевић је управљао Кол-даићком кнежином која се налазила источно од реке Моравице и обухватала села: Рашчиће, Шуме, Свештицу, Лису, Луке, Осоницу, Придворицу, Вионицу, Остатију, Брусник, Средњу Реку, Дајиће и нека села до Ибра. Максим Рашковић био је старешина у јадном броју села моравичког и нововарошког краја.

9. Оригинални рукопис садржи нумере од 598 до 1735 и чува се у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду, под бр. 1399. Објавило га је Друштво српске словесности у Београду 1848. г. у препису Исидора Стојановића.

10–13: Види прилог.

Имао је кућу, хан и воденицу ниже Прилика и хан и дућан на Катићима и Брезови. Западно од ариљског краја, на простору који се пружао приближно од Јавора према Новој Вароши, постављен је за старешину Станоје Пуцар из села Акмачића. Напустивши пределе јужно од Увца, Петроније Шишо је боравио на ослобођеном простору Старог Влаха и Златибору, чувајући границу са Старовлашанима. Карађорђево протокол показује да Шишо од половине 1812. до краја лета 1813. године борави на Златибору, односно на граници Старог Влаха према територији под турском управом.

У преко двадесет аката и писама, што их је по Деловодном протоколу Карађорђе у току 1812. и 1813. године упућивао старовлашким старешинама, најбројније су заповести и налози о разним питањима и проблемима које су они решавали. Најчешће се она односе на војску, чување границе, безбедност, припреме за одбрану од турских напада, односе са Турцима „иза границе”, трговину, хајдучију, крађу, спорове...

Запажа се да се друге старешине са овога подручја – буљубаше, кнезови и кметови – који су нам познати из осталих извора (Громо Милосављевић, буљубаша из Опаљеника, Мијаило Ера из Кушића, Марјан, буљубаша из Мочиоца, Остоја Недовић из Миланце, Грујо Кривокућа из Равне Горе, Миленко Дугоња из Косовице, Пејо, буљубаша из Прилика), у овом документу не помињу. Изузетак је кнез Тимотије Борисављевић из села Буковика, чије се име налази у три протоколске нумере.¹⁴ Из писма Правитељствујушћем совјету од 29. јула 1812. године, види се да је Карађорђе, због оптужбе да је кнез Тимотије имао „тајне разговоре” са Турцима с оне стране границе и Старовлашанима, наредио да му се не дозвољава да излази на границу и да се са породицом пресели у унутрашњост земље.¹⁵ Неколико дана касније Вожд јавља Хаци Продану Глигоријевићу да добро пази да Тимотије Борисављевић не би „имао какве тајне разговоре” са Турцима, или „какве веће” са Старовлашанима.¹⁶ Највероватније да је тих дана његов случај испитиван. Ово потврђује друго Карађорђево писмо Совјету, 4. августа 1812. године, у коме јавља да се Тимотије „оправдава” да није имао тајне разговоре ни са Турцима, ни са Старовлашанима. Како доказа за то није било, он тамо остаје и даље „да седи” до „даљег распложенија”,¹⁷ писао је Вожд.

14. ДПК, № 924, № 936 и № 938.

15. ДПК, № 924.

16. ДПК, № 936.

17. ДПК, № 938.

О подели подручја и власти међу старовлашким старешинама нема података, па се може сматрати да није било већих проблема. Из Деловодног протокола се закључује да је избио спор око пет села између Хаџи Продана и кнеза Максима.¹⁸ До спора је дошло пошто је Хаџи Продан преотео пет села од кнеза Максима Рашковића. Пошто то нису могли сами да реше, посредовао је Карађорђе. Одговарајући на жалбу кнеза Максима, он га 10. јула упозорава да са Хаџи Проданом „лепо живи”, макар да му је пет села преотео.¹⁹ У исто време, у посебном писму, опомиње и Хаџи Продана да се „не свађа” са кнезом Максимом, него да сарађују и помажу један другоме ако их Турци нападну.²⁰ Спорна села остала су под управом Хаџи Продана. Крајем јула, када је, због нарушавања примирја са Турцима, кнез Максим смењен, његова кнежина је за неко време предата Хаџи Продану Глигоријевићу. О томе је Карађорђе 29. јула 1812. обавестио Правитељствујушчи совјет и самог Хаџи Продана.²¹

О нижим старешинама локалне управе – сеоским кнезовима и кметовима, скоро да и нема помена. У два Карађорђева писма – Правитељствујушчем совјету и Хаџи Продану – поводом смењивања кнеза Максима Рашковића и одређивања Хаџи Продана да управља његовом кнежином, наложено је да се са овом променом упознају кнезови и кметови тога подручја, који су дужни да слушају новог старешину.²²

2. О војним питањима и чувању границе дознајемо из неколико нумера Деловодног протокола. То су акта и писма Карађорђа народним старешинама Старог Влаха. Организација устаничке војске у овом крају била је слична као и у другим деловима тадашње Србије. Њена организација је почивала на територијалном принципу. Основну оружану снагу чинила је народна војска. У ванредним приликама у војску су ишли сви способни мушкарци. Нешто стајаће војске (момци и бећари) налазило се код Карађорђа и војвода. У Карађорђевој протоколу помињу се момци кнеза Максима Рашковића и Хаџи Продана Глигоријевића.²³ Познато је да је Петроније Шишо има код себе доста тзв. бећара, војника добровољаца, под најмом. Бећари су били претежно пешаци, а служили су и као коњаници. У Старом Влаху и ужичком крају, као пограничним областима, они су чували границу или су служили као

18. ДПК, № 828.

19. Исто.

20. ДПК, № 829.

21. ДПК, № 924 и № 925.

22. ДПК, № 924 и 925.

23. ДПК, № 992 и № 1229.

посада у утврђеним шанчевима. Војвода Петроније Шишо је са њима чувао границу од турских упада од Сјенице и Пријепоља.²⁴ Прве регуларне јединице српске војске организоване су 1808. године.

По Деловодном протоколу се види да је друга половина 1812. године донела велику неизвесност у делу Старог Влаха који је био у оквиру Карађорђево Србије. Устаничко вођство се усредредило на дипломатску активност и преговоре са Турцима, али се и припремало за одбрану у случају турског напада. Због тога је наређено да на границама буде мирно, али да се уреде страже и утврђују шанчеви. О томе сведочи неколико Карађорђевих заповести старовлашким војводама. Тако, 2. јуна 1812. године, он пише Хаџи Продану да се „у Турску не прелази преко границе” без његове заповести.²⁵ А 7. јуна јавља кнезу Максиму Рашковићу да никога више „у Турску” не шаље, нити да их и сам без наредбе са војском напада. Уколико би Турци пре напали – да се брани и да им „зајам враћа”.²⁶ Слична наредба упућена је 25. јуна и војводи Петронију Шишу.²⁷ Она садржи упозорење да се чува турске преваре, да преко границе „никога за живот” не шаље, да Турке „не дира”. Ако би пошли, да их дочека „на бусији” и „бије”. Због озбиљности ситуације на југозападном сектору, Карађорђе је такве заповести поновио и 10. јула исте године. Деловодник показује да је Максим Рашковић јавио Карађорђу о окупљању Турака иза границе. Одговорено му је да се бране ако буду нападнути и да у том случају од других војвода затражи помоћ. Скреће пажњу да ће они који се на позив не би одазвали бити „каштиговани”.²⁸ У исто време Карађорђе пише и војводи Хаџи Продану Глигоријевићу да утврди шанац и да што више војске изведе, као и да се добро чува турске преваре. У случају турског напада на било који шанац, на Хаџи Продановом или на сектору који је држао кнез Максим, да један другоме помогну.²⁹ Наредбе сличне садржине поновљене су и касније, у пролеће 1813. године. Сада, због стално претеће опасности том пограничном крају, Вожд 20. марта 1813. године налаже Хаџи Продану да обезбеди „верни и расни момака” и границу добро чува и брани од напада.³⁰

24. Д.Н.Л. (Драгиша Лапчевић), *Баче*, бр. 4 за годину 1891–1892, стр. 62; Гојко Десница, *Сиварање српске државе у револуцији 1804–1813*, Београд, 1977, стр. 295.

25. ДПК, № 642.

26. ДПК, № 657.

27. ДПК, № 775.

28. ДПК, № 828.

29. ДПК, № 829.

30. ДПК, № 1229.

Једно од изузетно важних питања у току устанка било је снабдевање војске. О исхрани малобројне редовне (регуларне) војске старала се држава. Војници народне војске хранили су се претежно код својих кућа, осим кад су били удаљени од свог краја. Из две-три јединице Деловодног протокола сазнајемо понешто и о томе. Као важно војно упориште и стратегијско место у пограничној нахији, Ужице са својом тврђавом било је од великог значаја за читав југозападни део државе Првог устанка. Овај документ је забележио податак да је у августу 1812. године Стари Влах давао за тобције градске у Ужицу и војнике одређене количине меса, дрва и сена. Од старовлашких старешина тражело је да испоруче 60 брава, 50 товара сена и 50 товара дрва.³¹ У пролеће 1813. године Карађорђе пише Хаџи Продану Глигоријевићу да припреми „сву заиру” за војнике и да колико може самеле жита пшеничнога.³²

Мада су подаци из Карађорђевог протокола о Старом Влаху за 1813. годину сиромашни, може се, уз помоћ других извора, у основи сагледати стање на том граничном подручју. Половином године припреме турске војске за освајачки поход на Србију са свих страна биле су у пуном јеку. Многи знаци су говорили да напад може да уследи сваког часа. Старом Влаху и читавој југозападној Србији је претила непосредна опасност из беговске Босне. Тамо је одлучено да осам босанских паша, сви капетани, бегови и ајани крену из Босне на Србију.³³ У наредбама турских заповедника стајало је да „за част великог царства” треба да крену сви царски поданици који могу „рукама држати оружје” да би разбили и „распршили” устанике.³⁴ Босански валија је 21. јуна 1813. послао бујрулбију кадилуцима у Вишеград, Рогатицу, Пријепоље, Таслицу, Високо, Фојницу, Сарајево и Нови Пазар, у којој се каже да Срби нису прихватили одређене тачке Букурешког уговора, него су се поново показали непокорни „великом царству”. Порта је, стога, одлучила да их нападне. Према Ш. С. Кемури, из Босне је за намеравани поход одређено преко 60.000 војника.³⁵ Ова цифра може изгледати и претерана, али је, свакако, припремана велика војска која је непосредно угрожавала Стари Влах и ужички крај.

Суочени са непосредном опасношћу, Срби су убрзавали припреме за одбрану. Оне су захватиле и југозападни сектор, а у оквиру њега и

31. ДПК, № 960.

32. ДПК, № 1229.

33. Михаило Гавриловић, *Истиси из њариских архива*, 1904, стр. 768, 773.

34. Исто, стр. 773; Новак Живковић, *Ужичка нахија и слом на Засавици*, Ужички зборник, бр. 13, 1984, стр. 36.

35. Шејх Сулејман Кемура, *Први српски устанак под Карађорђем*, 1914, стр. 331–333.

старовлашки крај. Постављајући 6. јуна (ст. к.) 1813. године Милоша Обреновића за главног заповедника границе од Моравице до Раче, поред војвода ужичке и рудничке нахије, и старовлашке војводе Петроније Шишо и Станоје Пуцар стављене су под његову команду.³⁶ Издат је налог да се „сви шанчеви укрепе и утврде”, да се војска „с храном и другим потребама подпуни” и у „добро стање постави” како би у случају турског напада све било у приправности. Већ 10/22. јуна Карађорђе је послао Милошу Обреновићу тајни ратни план за његово подручје.³⁶ У плану је назначено које ће положаје заузети на свом сектору са војводама под његовом командом, као и колико војске сваки старешина треба да прикупи, њихов размештај и остало.

На основу раније усвојеног плана одбране, извршено је груписање српских снага у оквиру фронтова.³⁷ План одбране претходно је прихваћен на војном саветовању у Јагодини почетком априла 1813. Према усвојеној концепцији, образовани су западни, југозападни и југоисточни фронт. Од Раче, преко Златибора, до Моравице образован је, у оквиру западног фронта, самостални сектор под командом војводе Милоша Обреновића.³⁸ Овом сектору припадала је и старовлашка војска, без кнежине Хаци Продана Глигоријевића, која је била у саставу југозападног фронта под заповедништвом војводе Антонија Пљакића.

По Деловодном протоколу, од 21. до 23. јуна (ст. к.) 1813. године Карађорђе и Совјет упутили су Прокламацију војводама и народу којом се обавештавају да Турци „отварају” војну против Срба.³⁹ Милошу Обреновићу је послата 22. јуна,⁴⁰ а дан касније, преко њега, и за остале војводе под његовом командом.⁴¹ На основу овог податка претпостављамо да су Прокламацију добиле и војводе Старог Влаха.

У писму које је уз овај документ достављено, Карађорђе је захтевао да сваки војвода мора скупити војника колико је у плану предвиђено, затим да се шанчеви напуне војском и да се остави резерва. У овом судбоносном тренутку Вожд је, поред осталог, писао Милошу Обреновићу: „Особито Вам препоручујем да закажете свима војводама (међу њима и старовлашким – Ж. М) под Вашом командом и свима људи[и]ма, поповима и калуђерима, да се сваки свој[и]х послова ману, и тако трговци да се ману трговине сваке, мајстори мајсторије своје да оставе,

36. В. Б. Савић, *Карађорђе*, III, стр. 1260 – Истим актом под Милошеву команду стављене су војводе ужичке и рудничке нахије и Старог Влаха.

37. Исто, стр. 1262–1263.

38. Миливоје Станковић, *Вождова војна стратегија и дипломатија*, ДПК, стр. 239–240.

39. ДПК, № 1623–1630.

40. ДПК, № 1624.

41. ДПК, № 1630.

и земљоделци све своје работе да оставе и пољска дела и воденице и сви једнодушно до једнога да пођу. А Ви (Милош – Ж. М) тако да свакога истерате и са свим силама и сви и старо и младо да устанемо.”⁴²

Мада у Деловодном протоколу нема трага о извршењу ове наредбе, познато је да су старешине ужичке нахије и Старог Влаха прикупиле и распоредиле војску по шанчевима на Голији, Јавору, Златибору, Шаргану, код Раче и низ Дрину до Овчиња. Из Протокола се види да је Карађорђе, у настојању да олакша положај српске војске на југозападном сектору, послао поруке црногорском митрополиту Петру I Петровићу и херцеговачком војводи Гаврилу Шибалији да заплаше „мало Арнауте” и Турке Колашинце да не би с те стране кренули на Србију.⁴³

Кад је средином јула 1813. године турска војска прешла у напад, део границе који је бранила ужичка и старовлашка војска није био озбиљније нападнут. Главни правац непријатељског продора није ишао овим крајем. Босанска групација под командом босанског валије Алипаше јачине од 50.000 војника усмерила се на северни део дринског фронта, преко Лешнице и Лознице према Шапцу.⁴⁴

У лето те године у Старом Влаху и на Златибору било је мањих сукоба са Турцима, али без већих борби. Како су на Дрини, што показује и Деловодни протокол, а нарочито на Лозници и Лешници, веома дуго вођене жестоке и упорне борбе са Турцима, Карађорђе је наредио Милошу Обреновићу да са свога сектора упути део војних снага као појачање проти Матији Ненадовићу на северном дринском фронту, што је Милош са делом војске учинио.⁴⁵ Други део ужичке и старовлашке војске под командом Михаила Радовића, Петроније Шиша и других старешина налазио се на југозападној граници.

Из Деловодника се сазнаје да је крајем јула и почетком августа турски притисак ојачао, а српска одбрана почела попуштати. Карађорђе је био болестан, одбрамбене припреме нису свуда проведене како треба, ослабило је снабдевање војске, а осећало се и колебање. Стога се Врховни вожд, 2. августа 1813. године, обратио старешинама северозападног дела Србије, међу њима и старовлашком војводи Петронију Шишу.⁴⁶ У распису износи примедбе на њихов рад са војском – сва није била ни прикупљена, а многи су се вратили кућама. Карађорђе строго упозорава војводе да прикупе сву војску, изађу на границу. Опет их

42. В. Б. Савић, *Карађорђе*, III, стр. 1276–1277.

43. ДПК, № 1677, № 1678 и № 1679.

44. Миливоје Станковић, н.р., стр. 246.

45. ДПК, № 1681, № 1690 и № 1691.

46. ДПК, № 1719–1730.

оломиње да за војском шаљу довољно „заире“ – да војници не би од глади бежали. То је било последње Карађорђево писмо, заведено под №1724, упућено Петронију Шишу а и другим војводама, јер је већ 5. августа престала да ради Карађорђева канцеларија.

Као што је речено, после 5. августа 1813. овај незаобилазни историјски документ Првога устанка не даје податке који би омогућили да се прате даљи догађаји који су у Србији, па и у Старом Влаху, уследили и њихов трагичан расплет. Из тих разлога, а држећи се оквира теме, само ћемо поменути неке моменте.

Српске снаге на дринском фронту биле су недовољне да спрече турски продор ка Мачви и Посавини. Српске старешине које су се бориле на том сектору су тражиле помоћ. Према казивању кнеза Милоша, Карађорђе му је наредио да са војском дође у Јадар ради појачања. Пошто је оставио део људства поред границе, Милош је с војском од око 1.500 ратника отишао низ Дрину у помоћ тамошњим јединицама. Били су то борци из ужичке нахије и Старог Влаха.⁴⁷ Они су, са јединицама које су се бориле на северном дринском фронту, учествовали у бојевима са Турцима у Јадру, на Лозници и у шанчевима на Равњу и Засавици.

После упорних и огорчених борби, крајем августа и почетком септембра 1813. године, главне снаге дринске војске налазиле су се на положајима на Равњу и Засавици. Милан Ђ. Милићевић каже да су ту најпре стигли Сима Катић Прекодринац са војском, Зека буљубаша са својим „голим синовима“ и Петроније Шишо са ратницима из Старог Влаха и босанским добровољцима.⁴⁸ На тим положајима, са другим старешинама (Матија Ненадовић, Милош Обреновић, Стојан Чупић) и јединицама српске војске, одолевали су пуних 17 дана непрекидним плаховитим јуришима знатно бројније турске војске. И историјски извори и народна песма и предање истичу невиђено јунаштво Петронија Шиша и Зеке буљубаше, који су са својим храбрим војницима остали последњи у шанчевима, штитећи рањене и немоћне Србе, док су сви изгинули.⁴⁹ Поред Петронија Шиша, на Равњу и Засавици погинуло је доста ратника из Старог Влаха.

Премда је слом српске одбране на Равњу и Засавици у септембру 1813. године означио пад српске државе Првог устанка, покораване

47. *Казивања о српском устанку 1804*, стр. 252–253; *Кнез Милош прича о себи*, приредио Милан Ђ. Милићевић, Споменик СКА, XXI, Београд, 1893, стр. 3.

48. Милан Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд, 1876, стр. 489–490.

49. Константин Ненадовић, *Карађорђе*, II, Београд, 1883, стр. 678–679; Милан Ђ. Милићевић, *Споменик*, стр. 438–439.

Старог Влаха потрајало је нешто дуже. На подручју Моравице, старовлашки војвода Хаџи Продан Глигоријевић са истакнутим буљубашама и четовођама Громом Милосављевићем из Опаљеника, Остојом Недовићем из Миланце, Мијаилом Ером из Кушића, Грујом Новаковићем из Равне Горе, Миленком Дугоњом из Косовице, буљубашом Пејом из Прилика и другима, пружао је још извесно време отпор новозарским и Турцима Колашинцима. Са око 2.000 људи Хаџи Продан се повукао на планину Мучањ, али је пред надмоћнијом турском силом организовани отпор јењавао и престао.⁵⁰ Хаџи Продан се предао турском муселиму Латиф-аги у Чачку, а његови људи су се разишли.

После слома устанка, овај део старог Влаха, који је под Карађорђем био ослобођен, није остао у саставу Београдског пашалука. Враћен је под управу босанског везира, па је тек 1833. године кнез Милош успео да га прикључи Србији.

3. **О неким питањима унутрашње политике** се само понешто може сазнати из Деловодног протокола у делу који се односи на овај крај. Из неколико његових јединица видљиво је да су органи централне власти настојали да се у Старом Влаху обезбеде ред, безбедност и законитост и створе услови за решавање имовинских, грађанских и других односа. То је имало посебан значај за учвршћивање новоствореног стања на овом касније ослобођеном подручју, јер је завођење реда у пограничним деловима ишло знатно теже. О томе сведочи више протоколских нумера. Оне показују да је међу учесницима спорова, расправа и прекршиоцима реда, поред „обичних” људи, било и старешина. Због тога су Карађорђе и Совјет расправљали о више случајева.

Недостатак оружја и тежње свакога Србина да га у та тешка времена прибави често су доводили и до спорова. Деловодни протокол је регистровао један такав спор Петронија Шиша са женом неког Крсмана са Поникава. О томе нема других података осим да је Карађорђе, свакако по жалби ове жене, 28. јула 1812. године писао војводи Шишу да јој врати пушку.⁵¹ У другом писму, у августу 1812. године, Вожд му поручује да врати вола Стевану из Ужица, ако он доведе „шаите” (сведоке) те се зајакну да је во Стеванов.⁵²

Протокол бележи крађу и продају крадених коња. Лица која су то чинила кажњавана су алсом и батинама. Почетком фебруара 1813. го-

50. Др Стеван Игњић – Јова Радовановић – Властимир Луковић – Љубомир Марковић – Милан Бујосевић, *Ивањица*, Београд 1972, стр. 17–18.

51. ДПК, № 923.

52. ДПК, № 922.

дине Карађорђе јавља Шишу да у Тополу пошаље Јездимира и Божа Ђоковића и Богдана Вукелића са коњима које су украли. Наводи се да су украдена три коња. Ако неко од њих још није ухваћен, наређено је да се то одмах учини и спроведе.⁵³ Крајем истог месеца Вожд пише војводи Шишу да су „примили” Јездимира и Божа Ђоковића и три послата коња.⁵⁴

Устаничка власт је интервенисала у одређеним случајевима ради регулисања имовинских односа, враћања дугова, итд. Тако, после пресељења кнеза Максима Рашковића, по одлуци Карађорђа и Совјета, у унутрашњост Србије, 11. октобра 1812. године јављено је Хаџи Продану да дозволи момку кнеза Максима да с пасошем који му је издат може купити његов дуг. Скреће му пажњу да се ништа „домаће кнежево не узима” него да му се да.⁵⁵

И следеће, 1813. године Протокол бележи спорове. У фебруару се говори о спору Петронија Шиша са апсеником Дрмоњом (Јован) чије се име нешто раније везује за соколску нахију, а касније за ужички крај.⁵⁶ У тежњи да се уведе законитост Карађорђе обавештава Шиша да, се уколико „има што тражити” од Дрмоње, обрати Правитељству-јучем совјету, тј. да га тужи.⁵⁷ У априлу је регистровано још једно писмо Петронију Шишу. Карађорђе га најпре обавештава да је примио његово писмо и да су Шишовом момку дали пусат (коњска опрема), али да се коњи сада не могу „извадити” од Турака будући да су се „обстојателства” променила.⁵⁸ Највероватније се и овде радило о неком спору са Турцима, јер Карађорђе у истом акту упозорава војводу Шиша да не дозвољава Србима да иду на „турску страну” преко Лима, и да „муте којешта”.⁵⁹

Неколико јединица Деловодног протокола говоре о сузбијању старешинске самовоље и о настојању да се у пограничним областима уведе више реда и поштују наредбе, а посебно да се спрече пограничне размирице и заоштравање односа са Турцима, нарочито у време када су са њима вођени преговори. Санкције у неким случајевима нису миомошле и најугледније личности Старога Влаха какав је био кнез Максим Рашковић. У августу 1812. године Карађорђе је одлучио да се војвода Максим, због прекршене наредбе о забрани упадања преко турске

53. ДПК, № 1055.

54. ДПК, № 953.

55. ДПК, № 992.

56. ДПК, № 1007, № 1101 и № 1337.

57. ДПК, № 1101.

58. ДПК, № 1551.

59. Исто.

границе, са породицом премести из Старог Влаха у унутрашњост земље. Совјету је наложио да не може да буде ни у Крагујевцу, где је вероватно намеравао да се насели, већ да се одсели у Рипањ, где ће му се дати баштина да кућу гради.⁶⁰ Сличан поступак најављен је и за кнеза Тимотија Борисављевића из Буковика због сумњи у тајне контакте са Турцима иза границе.⁶¹ Али, иако у доба устанка нису постојали ближи прописи о судском поступку, Деловодни протокол даје податке о доказним средствима која су служила за утврђивање материјалне истине (признање, сведочење, суочење, јемство, заклетва, исправа). Признање је било једно од најјачих доказних средстава, а добијано је драговољно или изнуђивањем. Тако, на пример, Карађорђе, 4. августа 1812. године, препоручује да Тимотије Борисављевић остане „да седи” у свом месту до даљег „разположенија”, пошто он не признаје да је имао тајне разговоре са Турцима нити са Старовлашанима, а доказа о томе нема.⁶²

Услед напете ситуације у српско-турским односима у току 1812. и 1813. и покушаја устаничког руководства да се за Србију обезбеди мир, Протокол сведочи о сталним напорима Карађорђа и Совјета да се око увек немирне границе у Старом Влаху спрече пограничне размирице и заоштравање односа са турском страном. Војводама, чије се територије граниче са областима под Турцима, препоручивано је да се са њима не састају и не тргују на граници, да од њих не отимају стоку или недозвољено протурају на њихову страну. То јасно потврђује Карађорђево писмо старовлашким старешинама Петронију Шишу и Станоју Пуцару од 12. марта 1813. године у коме им препоручује да „забране сваке састанке, мешање и трговину на граници с турском страном”, а такође да и они то не чине.⁶³

4. Однос нове власти према досељеницима, иако је за подручје Старог Влаха садржан само у једном акту Карађорђевог протокола, јасно показује став устаничког вођства према новодошлом становништву. Наиме, у доба Првог устанка у ослобођени део Старог Влаха, као и у суседне крајеве ужичке нахије и Драгачева, населио се већи број досељеника из Херцеговине и других предела који су били под Турцима. Највише их је дошло прошле офанзиве српске војске на југозападном фронту и продора ка Сјеници, Новом Пазару и ка Херцеговини и Црној Гори 1809. године. Деловодни протокол помиње херцеговачког војводу Ђола (негде: Ђоло).

60. ДПК, № 924 и № 954.

61. ДПК, № 924.

62. ДПК, № 938.

63. ДПК, № 1184.

Из Протокола се не види да ли је са досељеницима на терену било неспоразума и спорова. Можда и јесте, па је Карађорђе истог датума (12. март 1812) упутио писма истоветне садржине старовлашким старешинама Петронију Шишу и Станоју Пуцару, ужичком војводи Николи Карамарковићу и драгачевским старешинама Ђоки Протићу и Милићу Радовићу. У њему је изражен став централне власти у погледу обавеза (порез, десетак, војска) људи из Херцеговине.⁶⁴ У писму Петронију Шишу и Станоју Пуцару налаже се да од Херцеговаца, који нису под њиховом командом, не узимају десетак, ни порез, већ да их они дају своје војводи. Исто тако, препоручено је да их „не терају на војску”, него да са херцеговачким војводом иду „на војну” и на страже. За кулук је речено да га могу давати и њима и своје војводи.⁶⁵

5. **О хајдучији**, која је у време Првог српског устанка била доста раширена у Старом Влаху, Карађорђев протокол је оставио више података, који се, углавном, односе на њено сузбијање.⁶⁶ У хајдуке су се људи одметали због нанетих неправди, самовоље представника власти, ради пљачке, почињеног злочина и крађе. На масовност хајдучије у овом крају утицали су близина границе и несређене прилике у ратним условима, недостатак имовинске и личне сигурности, висока материјална давања и глобе.

Деловодни протокол показује да је хајдучија представљала озбиљан проблем на терену Старог Влаха и ужичког краја. Близина српско-турске границе омогућавала је хајдуцима пребегавање преко границе у случају потера и опасности. Отуда су и мере за сузбијање хајдучије биле веома строге, што се види из Карађорђевих заповести старешинама овога краја. Власти устаничке државе ставиле су хајдуке ван закона.

Због ремећења реда и поретка и невоља које су наносили становништву, Вожд се неколико пута у току 1812. године обраћао старовлашким војводама са заповестима о хватању хајдука и њиховом спровођењу у Тополу. Крајем августа 1812. године он пише Петронију Шишу да јави Раки Левајцу, тада војводи у ужичкој нахији, о хајдуцима – одакле су и о оним који прелазе „у Турску”.⁶⁷ Није познато о којим се хајдуцима радило пошто се не наводе њихова имена, нити колико их је било. Најпре ће бити да је реч о онима који су се кретали по ужичком

64. ДПК, № 1182, № 1183, № 1184.

65. ДПК, № 1184.

66. ДПК, № 970, № 1001, № 1003, № 1005 и № 1013.

67. ДПК, № 970.

крају и Старом Влаху и у случају опасности, или са другим мотивима, прелазили преко границе.

Деловодни протокол, а и други извори бележе да је у другој половини 1812. године хајдучија узела доста маха у старовлашком крају. На то указује неколико Карађорђевих наредби упућених 4. новембра 1812. старовлашким и ужичким војводама Петронију Шишу, Станоју Пуцару, Михаилу Радовићу, Николи Карамарковићу и Раки Левајцу.⁶⁸ Из њих дознајемо да је на овом простору у то време похванат један број хајдука, али је било још непохванатих. У акту готово истоветне садржине наведеним старешинама је наређено да се састану код ужичког војводе Николе Карамарковића ради договора око спровођења ухваћених хајдука у Тополу. Истовремено од њих се захтева да појачају потере за онима који још нису ухваћени. Који се хајдук „не би дао ухватити” – могу га „слободно убити”,⁶⁹ писало је у Карађорђевој заповести. Озбиљност ситуације налагала је строге мере и према старешинама. Упозорени су да ће сваки онај који би „ајдука пустио”, доћи на суд уместо њега (хајдука). О овој акцији обавештен је и Магистрат у Ужицу.⁷⁰ У једној протоколској нумери као хајдуци се помињу Јездимир Ђоковић и Божо Ђоковић, мада се у једном ранијем Карађорђевом акту о њима говори као о крадљивцима коња, али се не назначује да су били хајдуци.⁷¹ Могуће је да су као хајдуци починили крађу.

Уз све напоре устаничких органа сузбијање хајдучије није ишло лако. Из старовлашких и златиборских села хајдуци су се у случају потере често склањали на другу страну преко Увца и Лима. Из Протокола се види да је у пролеће 1813. године једна група хајдука претерана „на ону страну Лима”. Карађорђе је препоручивао да се и „другој страни” објави да и они тамо терају хајдуке.

Према хајдуцима су у доба устанка примењиване строге казне. Оне који се не би предали, а касније су били ухваћени, чекале су тешке казне: смртна казна, вешање, телесне казне – батинање, шибане. За хајдуке који су бежали, тј. који нису хтели да се предају, издаване су наредбе да се побију. Онима који би се предали „на веру” опраштана су недела. У оваквим случајевима морали су да врате што су коме узели или украли.

68. ДПК, № 1001, № 1003, № 1005, № 1008, № 1010 и № 1013.

69. Исто.

70. ДПК, № 1001.

71. ДПК, № 1209.

II
АКТА И ПИСМА КАРАЂОРЂЕВОГ ПРОТОКОЛА О СТАРОМ
ВЛАХУ (1812–1813)

1812. ГОДИНА

1

2. јуна 1812.

Карађорђе – Хаџи Продану Глигоријевићу

Писато аџи Продану¹ да су примљена говеда Беглучка и заповеђе-
номује да непреоде у турску преко границе Без наше заповести

ДПК, бр. 642, стр. 40

Објашњење: ¹ Глигоријевић, војвода старовлашки.

2

7. јуна 1812.

Карађорђе – старовлашком кнезу Максиму

Писато Кнезу Максиму¹ да у турску више нешиље нити без запо-
вести он са војском да напада акобит турци пре на њега напали то он
дасе брани и даим зајам враћа/

ДПК, бр. 657, стр. 657.

Објашњења: ¹ Рашковић

3

7. јуна 1812.

Карађорђе – војводама старовлашким

Писато војводама Старовлашким Кнезу Максиму¹ Аџи Гродану²
Шиши³ Станоју пуцару/

ДПК, бр. 668, стр. 41.

Објашњење: ¹ Рашковић, – ² Хаџи Продан Глигоријевић, – ³ Петроније.

4

25. јуна 1812.

Карађорђе – Петронију Шишу

Писато војводи Шиши¹ Старовлашком добро позор да има и дасе
чува преваре и преко границе никога за живот да неђиле у турке да не
задева акоби они пошли на бусија да чека и да бије:

ДПК, бр. 775, стр. 52.

Објашњење: ¹ Петроније

5

10. јула 1812.

Карађорђе кнезу Максиму Рашковићу – одговор на његово писмо у вези с односима са Хаџи Проданом Глигоријевићем и о одбрани у случају турског напада.

Писато кнезу Максиму¹ одговор на његово писмо за аџи Бродана² дасе шњиме лепо живи макар 5: села да му(је) отео и за Свашто да нам јавља Од Турака што се купе да се несумња акоби напали, да се Брани војводам прочим да пише у помоћ даму дођу Који неби дошао оће Каштигован бити аџи Бродана питаћу Кад се састанемо за(што) он Заповести преступљује.

ДПК, бр. 828, стр. 57.

Објашњења: ¹ Рашковић.– ² Хаџи Продан Глигоријевић.

6

10. јула 1812.

Карађорђе-Хаџи Продану Глигоријевићу

Писато војеводи аџи Бродану¹ дас несвађа са Кнезом максимом² него у љубави да Буду шанац да потврди војске да изтера што више и добро преваре дасе чува ако би турци на Који шанац ударили, упомо(ћ) да буду Један другоме често За свашто да јавља

ДПК, бр. 829, стр. 57.

Објашњења: ¹ Продан Глигоријевић.– ² Рашковић.

7

28. јула 1812.

Карађорђе – Магистрату ужичком

Писато Магистрату Ужичком какосмо Писали воје води шишу¹ дададе онога вола стевану из ужица ако он шаите доведе даје во његов ако познаду – да се зауну и да га узме Стеван/

ДПК, бр. 922, стр. 65.

Објашњење: ¹Петроније.

8
28. јула 1812.

Карађорђе–Петронију Шишу

Писато војеводи шиши¹ даврати Пушку жени Керсмановој из По-
никава.

ДПК, бр. 923.

Објашњење: ¹Петроније.

9
29. јула 1812.

Карађорђе Правитељствујушчем совјету–обавештава га како је
решен случај кнеза Максима Рашковића, те да се он и Тимотије Бори-
сављевић, оба из Старога Влаха, са фамилијама треба да доселе у уну-
трашњост земље.

Писато совјету како кнеза максима¹ дело разу мевамо иокончани-
је његово, како остаје ондасе више накоманду недопушта нигди изоди-
ти Награнице нион и Борисављевић дасе сва милијама доселе увнутр
земље наше–икакоми дајемо писмо аци Продану² даон предоним кме-
товима исвима очати идазавремесоном управља идаим од онога Писма
копију шаљемо – и писмо Рецепово и копију штосмо Рецепу писали
идасе сол засада нелушта у Турску.

ДПК, бр. 924, стр. 65.

Објашњења: ¹Рашковић. – ²Глигоријевић.

10
29. јула 1812.

Карађорђе–Хаџи Продану Глигоријевићу

Писато писмо аци Продану¹ на кнезове и накметове идасви слу-
шају ацију, како он заоведа однас даони онако слушају

ДПК, бр. 925, стр. 65.

Објашњење: ¹Глигоријевић.

11

4. августа 1812.

Карађорђе – Хаџи Продану Глигоријевићу

Писато аџи Продану¹ старовлашком да добро сматра на Борисављевића тимотија данеби имао какве тајне разговоре стурком или старовлашанима како већу међу собом иако опази данам јави

ДПК, бр. 936, стр. 66.

Објашњење: 'Глигоријевић.

12

4. августа 1812.

Карађорђе–Правитељствујушчем совјету

Писато совјету затимотија¹ какосе он изговара иоправдава да није ни ским имао тајне разговоре нити струком нити сат старовлашанима идоказателства нема зато он остаје даседи дије иседио додаљега расположенија!

ДПК, бр. 938, стр. 66.

Објашњење: 'Борисављевић.

13

21. августа 1812.

Карађорђе Правитељствујушчем совјету–обавештава да је писано ужичким, старовлашким и драгачевским војводама да обезбеде жито, стоку, сено и дрва за потребе ужичкога града.

Писато совјету и послато писмо Генерала Цервенке¹ даонедезентирце ватају идаодговоре и послат Јефта списмом Магистратском да узме Паре из Совјета да плате вилајету жито штоје у град снешено и јављамоим За магистрат иза војеводу ужичкога града како смо Писали ужичким старовлашким идрагачевским да даду/како магистратцима сено жито Брава плату суруџијама ипроче за мезулане дасе содер(жа)вају какоје наређено идададе ужичком војеводи Николи² одужичке 100 това(ра) дерва сто сена 50 това ра жита различита, 100 Брава од Беглука стоке ситне – за војеводу тобџије грацке ивојнике имом-

ке војеводине за содржање идрагачевска 50 товара жита различита 100 товара сена а сто дерва и Брава очи 100 астаровлашка 60 Брава 50 товара сена а 50 дерва – то све заграцке потребе даиздаду.

ДПК, бр. 960, стр. 70.

Објашњења: ¹Јозеф Червинка, аустријски генерал, командант Земуна.– ²Карамарковић.

14

22. августа 1812.

Карађорђе–Правителствујушчем совјету

Писато совјету даћемо учинити наредбу дасе сасели Кнеза Максимова¹ фамилија из старога вла у рипањ изадукића даћемо тајним образом разумети зањегово обхожденије какоје.

ДПК, бр. 963, стр. 70.

Објашњење: ¹Рашковић.

15

30. август 1812.

Карађорђе – Петронију Шишу

Писато Петронију шиши дајави ајдуке раки левајцу одаклесу иданам Који у Турску преоде./

ДПК, бр. 970, стр. 71.

16

11. октобар 1812.

Карађорђе–Хаци Продану Глигоријевићу

Писато аци Продану¹ у стари вла дадопусти купити момку кнеза Максимовим² дуг његов спасошом нашим ида неузима н(и)шта домаће кнежево носве дамудаде

ДПК, бр. 992, стр. 72.

Објашњења: ¹Глигоријевић.– ²Рашковић

17

4. новембра 1812.

Карађорђе–Магистрату ужичком

Писато магистрату Ужичкому да знаду какосмо писали свим војеводама ужичким истаровлашким да (се) састану ида одреде момке Своје ида нам Пошљу ајдуке везане у Тополу идаим јаве даје сазнањем њеовим ида друге ватају које нису поватали или ће они на место њеово пасти–.

ДПК, бр. 1001, стр. 73.

18

4. новембра 1812.

Карађорђе Николи Карамарковићу–да сазове ужичке и старовлашке војводе ради договора око спровођења у тополу похватаних хајдука.

Писато Николи Карамарковићу да сазове војевode Ужичке истаровлашке идасе договоре даодреде момке Покојимаће Послати ајдуке којијесу поватали позаповести нашој Те везане даји пошаљу у Тополу идадруге ватају којенисудосада уватили акојесе неда уватити дага могу слободно убити ида пошље Никола оставу Симе ковача кад дође изтурске/икојиби ајдука Пустио даће онај наместо онога пасти насуду код нас.

ДПК, бр. 1003, стр. 73.

19

4. новембра 1812.

Карађорђе–Станоју Пуцару

Писато Станоју¹ старовлашкому војеводи дадође Карамарковићу Николи у ужице назаповес(т) иданаредбу учине да пошљу ајдуке Подстражом у Тополу идасе договоре које нису поватали даионе поватају акојесе неда уватити да га убију.

ДПК, бр. 1005, стр. 73.

Објашњење: ¹Пуцар.

20

4. новембра 1812.

Карађорђе – Петронију Шишу

Писато војеводи Шишу Петронију старовлашкому да отиде николи карамарковићу у ужице идасе договоре иданаредбу учине да пошљу ајдуке које су поватали иунапредак да ватају ајдуке, које још нису поватани акојисе не би дао уватити да га слободно убију.–

ДПК, бр. 1013, стр. 74.

1813. ГОДИНА

21

4. фебруара 1813.

Карађорђе–Петронију Шишу

Писато војеводи шиши Петронију да пошље Јездимира Ђоковича Божу Ђоковића и Богдана вуке лића, којису Крали Коње, и са њима да пошље сва три Коња што су украли, иако Који небуде ухваћен дасе Стара дага ухвати и одма дага пошље овамо у Тополу.–

Писато у согласију Кнеза Јована¹, Петра Буљук: Панте² Писара.
ДПК, бр. 1055, стр. 79.

Објашњење: ¹Из Тополе.– ²Радовановић, писар, секретар Карађорђев.

22

23. фебруара 1813.

Карађорђе–Петронију Шишу

Писато војеводи Шиши Петронију ако има што тражити од дрмоње¹ и тератига да иде у Совјет да га тужи, а онсе находи у апсу.

ДПК, бр. 1101, стр. 84.

Објашњење: ¹Јован, апсеник.

23

24. фебруара 1813.

Карађорђе–Петронију Шишу

Писато Шиши Петронију како смо примили ајдуке Јездимира Ђоковића, и Божу Ђоковича, и три Коња, што нам је послао.—
ДПК, бр. 1111, стр. 84.

24

12. марта 1813.

Карађорђе–Петронију Шишу и Станоју Пуцару

Писато Петронију Шиши и Станоју Пуцару војиводам Старовлашким како год и под №: 1183 ћом и јошт препоручено им да Забране сваке Састанке, мешање и трговину на граници с турском Страном и таково сам данечини, ако се на коме опази дасе одговорити не може.
ДПК, бр. 1184, стр. 94.

Напомена: Писмо под нумером 1183. односи се на наредбу да се од Херцеговаца не узима пореза него да га плаћају херцеговачком војводи с којим ће они ићи „на војску” (Деловодни протокол Карађорђа, стр. 94, бр. 1183).

25

20. марта 1813.

Карађорђе Хаџи Продану Глигоријевићу—одговара на његово писмо и шаље заповести око издржавања војске и чувања границе.

Писато војиводи Хаџи Продану¹ како смо примили његово Писмо, и доброје учинио што је предао војене потребе на оном Крају војиводи авраму лукићу и Кнезови ако опет почну бунитисе да их у Суд преда, и Заире навојника сва/ Колико може да Самеље од Жита Пшенична, и да набави верни и врсни момака и границу добро дачува, а Похара гдисе пронађе онди и дасе наплати, као што смо им Писмено у Крагујевцу о Скупштини дали њему и војиводама Драгачевским.

ДПК, 1229, стр. 99.

Објашњење: ¹Глигоријевић.

26

2. маја 1813.

Карађорђе–Петронију Шишу

Писато војводи Петронију Шишу, како год и под №: 1376 том.
ДПК, бр. 1384. стр. 117.

Напомена: Под номером 1376 Деловодног протокола од 2. маја 1813. године заведено је писмо Карађорђа српским војводама у коме се каже да се с Турцима преговара и да се нада да ће се закључити мир. Препоручено им је да са њима буду у добрим односима, али на опрезу.

27

2. маја 1813.

Карађорђе–Хаџи Продану Глигоријевићу

Писато војводи Хаџи Продану¹ како год и под №: 1376 том/
ДПК, бр. 1385, стр. 117.

Објашњење: ¹Глигоријевић.

28

8. јуна 1813.

Карађорђе–Петронију Шишу

Писато војводи Шиши Петронију Какосмо примили његово Писмо и дали смо његову Момку Пусат, и јављеному да сада коње не може од Турака извадити будући дасу се обстојателства променили, и да недопушта људма да иду у Турску Страну преко лима да муте којешта, а за она два момка од казаћему Милош¹ војвода када изађе тамо–

ДПК, бр. 1551, стр. 135.

Објашњење: ¹Обреновић.

29

20. јуна 1813.

Карађорђе–Петронију Шишу

Писато војводи Шиши Петронију какосмо разумели што нам за новине јавља и препоручено му и у напредак даразбира и што дочује да и нами јави, и јављеному дасмому момку дали пусат.–

ДПК, бр. 1615, стр. 142.

ПРИЛОГ

10. *Хаџи Продан Глигоријевић* рођен је око 1760. године у Сјеници. Потиче из угледне занатлијско-трговачке породице. По избијању Првог устанка у Србији пребегao је са браћом Мијаилом и Гаврилом у Моравички крај. Населио се у селу Рашчићи, где му је било седиште. Хаџи Продан се истакао као један од организатора устанка у Старом Влаху, а нарочито 1805. и 1806. године приликом продора српских устаника у овај крај. Карађорђе га је 1806. године поставио за војводу Кол-даићке кнежевине. Са својим ратницима учествовао је 1809. у операцијама српске војске на југозападном фронту, према Сјеници, Новом Пазару, Новој Вароши и Пријеполу. У наредним годинама устанка, све до његовог слома 1813. године, остао је старешина и обезбеђивао границу. За време турског напада на Србију у лето 1813. године Хаџи Продан је са својим истакутим буљубанцима и четовођама брањо подручје Моравице од турских напада. И после слома устанка, читав месец дана, у октобру, са око 2.000 људи пружао је на Мучњу отпор новопазарским и Турцима Колашинцима. Увидевши да се више не могу одржати, предао се Латиф-аги, турском муслиму у Чачку. Његови војници су се разишли кућама. После ових догађаја, Турци су му дозволили да се настели у манастиру Трнави под Јелицом. У јесен 1814. године стао је на чело буне која је најпре избила у Трнави и драгачевским селима и проширила се на пожењу, крагујевачку и јагодинску пахију. По несрећном завршетку буне, почетком октобра, Хаџи Продан је пребегao преко Саве у Аустроју. Идуће године отишао је у Бесарабију. Познато је да је 1821. године учествовао у буни против Турака у Влашкој и Молдавији. Од 1824. године у изворима му се губи траг.

11. *Максим Рацковић* рођен је у селу Штиткову у Старом Влаху. Потомак је некадашње угледне лозе бератлијских кнезова Рацковића. По избијању устанка у Србији Турци га затворе. Кад се избавио из тамнице, пребегao је у моравички крај и укључио се у устаничку борбу. Као истакута и угледна личност одиграо је значајну улогу у организовању народа и ширењу устанка у Старом Влаху, а посебно приликом продора устаничке војске у тај крај почетком 1806. године. Учествовао је у више озбиљних борби и окршаја са Турцима. У време тешких борби са Турцима 1809. године истакао се у више бојева – на Кукутници, Таламбасу. Извори га помињу као врло храброг ратника. Године 1811. налазио се међу учесницима јануарске скупштине у Београду на којој је извршена реформа врховне управе у Србији. Добио је војводско звање. Кнез Максим је био врло имућан човек. Преко њега је добрим делом ишла трговина Старог Влаха. До половине 1812. године налазио се у својој кнежини старајући се о њеном уређењу, чувању границе и припремама за одбрану од претеће турске опасности. Због кршења примирја, које је било склоњено са Турцима, нападом на њих преко границе, одузета му је команда. Карађорђе му је наредио да се са породицом пресели у Ринањ. После слома Турци су га затворили у београдску тврђаву. Други српски устанак затекао га је у Панчеву. Прешао је у Србију и учествовао у борбама око Чачка и Пожаревца. Године 1817. помиње се као цариник у Раму на Дунаву. У 1820. години био је становник Крагујевца. Умро је у селу Јарушицама у близини Крагујевца.

12. *О Петронију Шицу* мало се зна пре него што је дошао у Србију. Рођен је у Старом Влаху, на граници Херцеговине. По неким изворима, пре устанка је хајдуковао јужно од Увца. У време борби за Ужице 1805. утврдио се на јужним падинама Златибора и мотрио на Турке из Сјенице и Пријеполја. Учествовао је у борбама у Старом Влаху кад су српски устаници кренули у офанзиву почетком 1806. године. После противофанзиве турске војске напустио је пределе јужно од Увца и са побуњеним Старовлашанима ушао се на Златибор. На простору Златибора и Старог Влаха суделовао је у више бојева са Турцима у току устанка. Нарочито се истакао у борбама на Кукутници и Расници 1809. године. Извори су забележили да је показивао необичну храброст и био „јунак за причу”. Последњих година боравио је на граници према турској територији. Кад су средином јула 1813. године Турци извршили напад на Србију, Шишо се налазио на југозападној граници. По Карађорђевој наредби отишао је са делом својих војника Старовлашани и босанским добровољцима на угрожени дрински фронт. Са њима је учествовао у жестоким седамнаестодневним борбама за последњу одбрану Србије, на Равњу и Засавици, септембра 1813. године. Пошто је српска одбрана разбијена, Петроније Шишо је остао у шанцу, и са Зеком буљубаном и његовим „голим синовима”, и својим ратницима штитио одступање последњих српских бораца, док сви до једнога нису јуначком смрћу изгинули. После Другог српског устанка, по доста поузданим подацима, његови сродници доселили су се у село Гостиницу код Ужица.

13. За *Сийаноја Пуцара* старији извори нису оставили податке ни о месту, ни години рођења. По неким новијим сазнањима, рођен је у селу Акмачићима, данас општина Нова Варош. Био је кнез. У току устанка војевао је у Старом Влаху и допринео ширењу устанка на том простору. Истакао се у борбама са Турцима 1805. и 1806. године. Постављен је за старешину на подручју које се пружало приближно од Јавора према Новој Вароши. За време борби за коначно ослобођење Ужица 1807. године спречавао је продор Турака од Сјенице и Нове Вароши. Запажено је његово

учешће у борбама 1809. године. За војводу је постављен, највероватније, 1811. године. Пошто му је територија била погранична, у току 1812. 1813. године чувао је границу и припремао се за одбрану од турских напада. Не зна се до када је живео и да ли је оставио потомака, јер му се губи траг у историјским изворима.

LA POPULATION DU STARI VLAH DANS LE REGISTRE DES ACTES ADMINISTRATIFS ÉTABLIS SOUS KARAGEORGES EN 1812 ET 1813

Le registre des actes administratifs qui nous est parvenu et qui était tenu au cours des années 1812 et 1813 commence par le 21 mai 1812 et se termine par le 5 août 1813. Il contient 1137 numéros. La partie de la région de Stari Vlah qui appartenait à la Serbie de Karageorges à l'époque de la Première insurrection serbe est mentionnée dans 29 numéros, dont 20 se rapportent à l'année 1812 et 9 à 1813.

En tant que témoignage direct sur les deux dernières années de la Première insurrection, le registre en question nous permet de mieux connaître les circonstances, la population, ainsi que les événements qui se produisaient dans la région de Stari Vlah.

La majorité des numéros contiennent les ordres, les mandats et les recommandations adressés aux voïvodes du Stari Vlah: Hadži-Prodan Gligorijević, Maksim Rašković, Petronije Šiša et Stanoje Pucar. Ces actes se rapportent le plus souvent à l'armée, à la protection des frontières, à l'ordre et à la sécurité publics, à certains litiges, au brigandage et aux préparatifs à faire en vue de se défendre contre les attaques turques, étant donné que la région de Stari Vlah était une région frontrière. Y sont manifestes les efforts des organes centraux de l'administration serbe d'assurer la sécurité et la légalité afin de créer les conditions nécessaires au règlement des rapports d'ordre civil, de ceux du domaine de la propriété et autres. Plus d'un numéro du registre montrent que le brigandage était fréquent et que les autorités cherchaient à le réprimer, en prenant parfois des mesures brutales. Tout cela était particulièrement important pour la consolidation du pouvoir dans cette région qui, plus tard, fut complètement libérée.

Ž. MARKOVIĆ